

A PARLAMENTARIZMUS SORSA

MIKOR 1896-ban Kuncz Ignác, a kolozsvári egyetemen a politika tanára a Magyar Tudományos Akadémián az önkormányzatról székfoglalóját tartotta, előadását a következő szavakkal fejezte be: „Midőn e dolgozatban az állami önkormányzatot világtörténeti lényege szerint, mint a klasszikus világ polgári erényének angol és magyar folytatását rendszeresen feltüntetni iparkodtam, meglehet, hogy elhagyott oltárnál áldoztam, de egy bizonyos: az, hogy korunkban állami önkormányzat nélkül nincs állami szabadság.”¹

Önkénytelenül is ezek a szavak jutottak eszembe, amikor e tanulmány anyagát összeállítottam. De Kuncz Ignáccal ellentétben hitem és meggyőződésem, hogy nem elhagyott oltárnál áldozok, amikor a parlamentarizmusról, annak múltjáról, jelenéről és jövőjéről szólok, bár kétségtelen, hogy egyes európai koreszmék ellentétesek a parlamentarizmus gondolatával. Azoknak azonban, akik a kérdéseket nagyobb történeti távlatból és az eszméket belső jogosultságuk szempontjából szeretik vizsgálni és nem rohannak ész nélkül divatos jelszavak után, kötelességük közrehatni a jövő fejlődés irányának kijelölésében.

Meggyőződésem szerint korai még és mindig túlzás is marad a parlamentarizmus végleges bukásáról vagy teljes csődjéről beszélni. A parlamentarizmus csak válságos korát éli. A fejlődés ebben a kérdésben is — mint legtöbbször — hullámvonalban történik; a virágzást szükségképpen hanyatlás, a hanyatlást megint megerősödés követi; hisz minden rendszer többé-kevésbé magában hordja hanyatlásának csiréit, a visszasságok kiütkezése viszont a fejlődésnek és megerősödésnek új lendületét adja. A parlamentarizmus ugyanis azon örök értékű eszmék közé tartozik, amelyeket lehet átmenetileg visszaszorítani vagy teljesen mellőzni, de végleg elhantolni soha; a parlamentarizmus hantjaiból — mint már annyiszor — most is és mindig is, új és új életre fog kelni, mert elválaszthatatlanul függ össze az emberi eszméről és hivatásról vallott fogalmainkkal. A parlamentarizmus hódító ereje nem vesztet el, ameddig csak van hit az emberi méltóságban és szabadságban. Hogy azonban a parlamentarizmusnak ezt az örök hivatását és uralkodó jelentőségét megérteni és méltányolni tudjuk, ismernünk kell lényegét, kialakulását, európai és magyar helyzetét.

Parlament a nemzeti képviselő megjelölésére szokásos kifejezés, amely a középlelatin parlamentum alapján és az angol parliament szó közvetítésével terjedt el a közhasználatban annyira, hogy azt az egyes államokban és nálunk is a törvényesen megállapított név: országgyűlés, nemzetgyűlés, stb. mellett és helyett általában használják. A parlament tehát az országgyűlés, a nemzet képviselője, azaz olyan testület, amely által a nemzet résztvesz az államhatalom gyakorlásában. A parlament szerepéből természetesen következik fontossága az államéletben. Minthogy a nemzet az alkotmányos berendezésű államokban minden hatalom alapja és forrása, természetesen, hogy a nemzetet képviselő országgyűlés az állam szervezetében uralkodó szerepet játszik; vagy egyedül gyakorolja az államhatalmat, vagy legalább döntő részt kap az államhatalom gyakorlásában.

¹ Kuncz Ignác: Az állami önkormányzatról. Budapest, 1897. 70. lap.

A parlamentarizmus tehát annyi, mint országgyűlési rendszer és a lényege az, hogy a közhatalom gyakorlásában a nemzet képviselője útján intézményesen és állandóan résztvesz. Az országgyűlési rendszer vagy parlamentarizmus így az állam alkotmányos berendezését, illetőleg magát az alkotmányosságot jelenti és ennyiben ellentétes az önkényuralommal, diktatúrával, amely mellett az államhatalmat valamely személy, csoport vagy osztály önkényesen gyakorolja s maga a nemzet az államhatalom gyakorlásában a maga egészében és közvetlenül nem vesz részt.

A parlament szerepét és a parlamentarizmus fogalmát egyes írók nem jelölik meg elég határozottan és a közfelfogás sem látja mindig tisztán. Némelyek a törvényhozó szerepre helyezik a súlyt és az országgyűlést egyszerűen törvényhozó testületnek mondják. Az igaz, hogy az országgyűlés fő hivatása részvétel a törvényalkotásban, de a kifejezés mégsem szabatos, minthogy egyrészt a törvényalkotásban az államfő is résztvesz, másrészt az országgyűlés feladata különösen parlamentáris kormányformájú államokban a kormányzat irányítása és ellenőrzése is. Viszont mások a parlamentarizmus lényegét épp a parlamentáris kormányrendszerben látják, holott a parlamentáris kormányforma a parlamentarizmusnak csak egyik és nem is feltétlen meglévő elágazása; az Északamerikai Egyesült Államokban például van országgyűlési rendszer parlamentáris kormányzat nélkül. A parlamentnek szerepe és jelentősége különféle államokban és különféle korokban más és más lehet; lényegét azonban mindenütt és mindenkor abban kell keresnünk és megtalálnunk, hogy az országgyűlésben a nemzet vesz részt képviselője útján az államhatalom gyakorlásában. Államhatalom alatt ebből a szempontból természetesen úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalmat is érteni kell; az országgyűlés így az államélet egyetemes alapszerve.

Az országgyűlési intézmény belső indokoltságát elsősorban az adja meg, hogy általa az állam polgárainak módja van a közügyek intézésére befolyást gyakorolni. Az egyes állampolgároknak ugyanis egy bizonyos szellemi színvonal elérése esetében a közügyekről véleményük alakul. Az egyes a közület tagja, tehát a közügyek az ő ügyei is; az ember öntudatos lényével lenne ellentétben, ha nem gondolkoznék ezekről a közügyekről és teljesen közömbösen, résztvevőtlenül engedné át magát a hatalom irányításának, ha csak tárgy és eszköz lenne a hatalom kezében. Az egyes állampolgár, aki munkájával és egyéb szolgáltatásaival, vérével és pénzével az államot fenntartja, előbb-utóbb befolyást igényel arra, hogy az állam vérért és pénzét mire használja, az állam milyen utat követ és milyen politikát folytat. Az egyes alávetettségi helyzetéből, alattvalói szerepéből épp az emeli öntudatos állampolgári minőségre, hogy a köz céljairól, feladatairól, azok valószínűségi módjáról elképzelése, álláspontja van, hogy ezt az álláspontot ki is kívánja fejezni és másokat is meggyőzve, a közügyek intézésére befolyást kíván gyakorolni.

A parlamentarizmus tehát elsősorban eszköz arra, hogy az állampolgárok a közügyekre befolyásukat érvényesítsék s a hatalom alávetettjeiből a hatalom részeseivé legyenek. Ez érdeke az egyesnek és folyománya öntudatos állampolgári minőségének, de érdeke az államnak is. Ha ugyanis az egyesek a közügyekkel nem törődnek, a társadalom nem érdeklődik az állam fejlődésének kérdéseiről, akkor az állam gyöngül meg és megszűnik erejének főforrása és ható tényezője. Ha pedig az egyes állampolgárok egyenest el vannak zárva a közügyekre való befolyástól, ez előbb-utóbb elégedetlenséget, forrongást kelt, a befolyások törvénytelen érvényesülési utakat keresnek és esetleg forradalomban robbannak ki. A parlamentarizmus mindkét veszélyt megelőzi, amikor a nemzet képviselőjét megszervezve, törvényes utakat és módokat biztosít arra, hogy a közügyekben minden arra alkalmas állampolgár véleménye, szavazata és képviselője útján megnyilvánulhasson.

A parlamentarizmusnak azonban az állam életében nemcsak és elsősorban nem az a jelentősége, hogy az egyének a közügyekre való befolyását biztosítja és az egyesek részéről fenyegető veszélyeket elhárítja; egyoldalúság

lenne a parlamentarizmus jelentőségét csak az állampolgárok szempontjából méltatni. Főrendelteste az egyéni akaratoktól független nemzeti akarat kifejezésre juttatása. Ha azt mondjuk, hogy az alkotmányos államban a nemzet akarat uralkodik, akkor módot kell keresnünk és találnunk arra, hogy ez a nemzeti akarat minél megbízhatóbb módon kifejezésre juthasson. A parlamentarizmus eszköz arra, hogy az egyéni felfogások ne jussanak az egyesek túlzó individualisztikus felfogásában érvényesülésre. A választások gépezetén át és az országgyűlés kohójában a sok egyéni nézet és törekvés, a sok ellentétes érdek, a különféle párt- és osztály szempont összesűrűlődvé és kiegyenlítődvé olyan eredőbe torkollik, amelyet egyetemes közszempontnak, nemzeti érdeknek lehet minősíteni. Az országgyűlésen kifejezésre jutó akarat azonban már nemcsak eredője az állampolgárok külön akaratainak, hanem az államszemélyiségnek az egyesekétől elvonatkoztatott akarata. A parlamentarizmus a nemzetet önjogúvá, szabaddá teszi, módot ad az önelhatározásra, az önrendelkezésre, az uralomra; a némáét épp azáltal tud az államban az egyesektől külön életre kelni, hogy van külön akarat-kifejező szerve az országgyűlésben. Ahogyan Concha Győző mondja: a képviseleti jellegű törvényhozó szerv által az állam kiválik a társadalomból és az abból való eredete, az azzal való összefüggése ellenére önállósul vele szemben; a képviseletben önálló erő teremtetik az ember eszméjének valószínűsítésére.¹

Így a parlamentarizmus útján egyrészt megvan a lehetőség arra, hogy a nemzeti akaratra minden polgár az ő külön elgondolása alapján befolyást gyakorolhasson, de a parlamentarizmus másrészt ezeket az egyéni elgondolásokat a közérdek nevezőjére hangolja át és azoktól független nemzeti akaratot fejez ki. Amikor Rákóczi azt mondja, hogy a magyarok nem a fejedelmeknek, hanem a törvényeknek alattvalói, akkor tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az államban nem egyéni akarat uralkodik, hanem az egyetemes nemzeti akarat. Így olvad összhangba a parlamentarizmus útján egyén és köz, rész és egész, különleges és egyetemes, társadalom és állam, szabadság és tekintély. Vájjon van-e más rendszer, amely ezt a kettős feladatot csak megközelítőleg is hasonló eredménnyel tudná elérni?

A hivatása magaslatán álló parlament a nemzetnek nemcsak képviselete, szerve, hanem a nemzeti életnek vezetője, a nemzet igazi nevelője. A parlament tanácskozásai felkeltik az érdeklődést az közügyek iránt. A parlamenti ellentétek és viták, érvek és ellenérvek rádöbbsentik az egyest arra, hogy az ő kicsinyes egyéni szempontjain, elfogult osztály- és pártérdekén felül figyelembe kell venni más körülményeket is és ráeszmél arra, hogy elsősorban a közérdeket kell keresni. Ezáltal bővül látóköre és mindjobban azonosítja magát a nemzet egészével. A parlamenti tanácskozások hullámai tovább gyűrűznek sajtóban, gyűléseken, klubokban és alakítják a közvéleményt. Kossuth országgyűlési tudósításait egykor feszült érdeklődéssel várták országszerte; a napi sajtó a kölcsönhatást a parlament és a nemzet között természetesen még megsokszorozza. A parlament így valóban a nemzeti élet vezető testületé, központja lesz. Mire valamely ügy az országgyűlés tanácskozásaiban eljut a döntésig, addigra a nemzeti közvélemény is kialakul, a nemzeti élet különböző fórumain megérlelődik a közfelfogás s a parlamenti határozatban már hatása is kifejezésre jut.

A parlamentáris rendszer rendkívül fokozza a törvények tekintélyét, és elősegíti azok könnyű végrehajtását. A nemzet mindig könnyebben veti magát alá olyan szabálynak, amelynek alkotásában közvetlenül vagy közvetve közreműködhetett, amelyben tehát a saját akaratát véli felismerni. A nemzetre megkérdése nélkül rákényszerített szabálynak nincs

¹ Politika, I. kötet, Alkotmánytan. 2. kiadás. 434. lap.

tekintélye. Közismert, hogy őseink mennyi, érdemben sokszor helyes, szabályzat végrehajtását akadályozták meg, csak alkotásuk törvénytelen módja miatt. A parlamentarizmus így a nemzeti életbe megnyugvást, összhangot visz.

Az országgyűlésen kifejezésre jutó nemzeti akarat háttvédet ad a kormányzat működésének. A nemzeti képviselőre támaszkodó kormány egész más erővel tud fellépni kinn és benn, mint az országgyűlési támogatást nélkülöző vagy az országgyűlés intézményét mellőző, azzal szembehelyezkedő kormányzat. A parlamentáris kormány mindig hivatkozhatik a nemzet támogatására, az országgyűlés bizalmára és így olyan erőfeszítéseket is megvalósíthat, amilyenre más kormány csak erőszak alkalmazásával vagy megfélemlítéssel vállalkozhatik. A parlamentáris kormány a nemzeti közvélemény hangszerén művészettel játszva, a parlament útján könnyedén kicsalhatja azokat a hangokat, amelyek törekvéseit nyíltan, de ha kell, burkolva megalapozzák, tetteit befelé és a külföld előtt alátámasztják.

A parlament működése azonfelül állandó biztosítéka a kormányzat törvényességének és helyes irányának. Azáltal, hogy az országgyűlés a minisztérium gazdálkodását rendszeresen ellenőrzi, ténykedéseit szó tárgyává teheti (interpelláció), a kormányt felelősségre vonhatja és esetleg meg is buktathatja, az önkénynek, visszaélésnek és a hatalmi túlkapásnak lehetősége erősen korlátozódik. A kormány működése állandó bírálattal tárgya lesz. Ennek tudatában, hogy minden tényéért és mulasztásáért állandóan helyt kell állania a parlament és ezzel a nagy nyilvánosság fóruma előtt, működésében szabatosságra, gondosságra, megfontoltságra és kellő gyorsaságra kényszerül. Az akadémikuskodások és gyanúsítások elnémulnak, ha a kifogások előterjesztésére nyilvános mód van biztosítva és a kellő választ megkapják.

A parlamentarizmus nagy előnye a folytonos megújulás lehetősége és kényszere. A fejlődést biztosítja az országgyűlés tagjainak folyton tartó természetes kicserélődése. Mindig új egyének, új rétegek és korosztályok friss erővel léphetnek és lépnek is az országgyűlési intézmény szolgálatába; a megállapított keretek új meg új tartalommal töltődnek meg. A kicserélődés fokozatos és folytonos, miáltal egyrészt a nagyobb megrázkódások könnyebben elkerülhetők, másrészt a természetes fejlődés biztosítható. Amíg abszolutisztikus berendezésű államokban az államhatalmat gyakorló személy (diktátor, vezér, monarcha) személyében beálló változások gyakran az államélet nagy zavarait vonják maguk után, addig a nemzet képviselőinek megújulása a folytonosságot megtartja és különböző korokat nagyobb rázkódás nélkül köthet össze. A parlament megújulása természetesen a kormányok változását is elősegíti, aminek — ha nem túlgyorsan történik — szintén előnye van.

Ha az országgyűlés a nemzet képviselője, az országgyűlési intézménynek természetesen úgy kell megszervezve lennie, hogy az valóban alkalmas és méltó legyen a nemzeti akarat kinyilvánítására és az említett feladatokat teljesíteni képes legyen. Kell tehát, hogy a parlament elsősorban visszatükrözze a társadalom meglévő tagozódását; hogy az országgyűlésen minden társadalmi osztály és minden főbb foglalkozási csoport jelentőségéhez arányban szóhoz juthasson; hogy a nemzet legjobbjai bebocsátást nyerjenek a törvényhozás műhelyébe; hogy az országgyűlést magas hivatásának tudata minden más szempont kizárásával vezérelje; hogy szélsőséges törekvések és elenyésző kisebbségek az alkotó munkát ne zavarhassák meg; hogy a tanácskozások alaposága, szakszerűsége és komolysága a törvények jóságát biztosítsa; hogy a tanácskozások színvonala az országgyűlési intézménynek benn és külföldön tekintélyt szerezzen. Természetesen az országgyűlési intézménynek ezt az ideális rendjét jogi eszközökkel megvalósítani rendkívül nehéz, gyakorlatilag elérni csak kivételesen lehetséges. A szűkkörű választójog a parlament elhivatottságát teszi kétséssé, a túlságosan kiterjesztett viszont a színvonalat szállítja le és a demagógiát fokozza; a nyílt szavazás esetleg akadályozza a közvélemény szabad nyilvánulását, a titkos viszont szabad utat

nyit a felelőtlenségnek; az egyéni választási rendszer meghamisíthatja a pártok megoszlási arányát, a lajstromos választási rendszer viszont lazítja a választóközönség és a képviselők között nélkülözhetetlen kapcsolatot; a túlnagy választókerületek a képviselő kinevezését segítik elő, a túlkicsik pedig a lokális érdekeket hangsúlyozzák túlságosan; a közvetlen választás akadálya lehet a jó kiválasztásnak, viszont a közvetett választás elszakíthatja a parlamentet a nemzeti közvéleménytől; a kétkamarás rendszer meglassíthatja a törvényhozás ütemét, viszont az egykamara nem vet elegendő gátat az elhamarkodásnak.

Az országgyűlési rendszer megszervezésénél mutatkozó ellentétek és nehézségek igazolják, hogy a parlamentarizmus tulajdonképpen nem is jogi szerkezet, hanem inkább lehetőség, eszmény, amely felé az államok törekedhetnek, amelyet azonban állandóan és teljesen megvalósítani, életre kelteni lehetetlen. Ezek az ellentétek és nehézségek igazolják azt is, hogy a parlamentarizmus nem lehet minden korban és minden államban azonos szerkezetű, hanem mindig a viszonyokhoz kell alkalmazkodnia, fejlődnie és átalakulnia, hogy az alap gondolat, a tulajdonképpeni cél: a nemzet részvétele a közhatalomban megmaradhasson. De az említett ellentétek és nehézségek azt is igazolják, hogy a parlamentarizmus minden formája már magában hordja hanyatlásának indító okait is. Ami megfelel egy országban vagy egy korban, az nem feltétlenül jó más országban és nem feltétlenül helyes egy más korban. Minthogy pedig a parlamentarizmus jogi szabályozása nem követi mindig híven a változó idők változó igényeit, gyakran megkopik és tekintélyét veszti. Azonfelül a parlamentarizmus bevalása mindig azokon az embereken múlik, akik benne vezető szerepet játszanak; ezek tekintélyével emelkedik vagy hanyatlak, kiteljesedik vagy megrokkannak.

Kétségtelen, hogy minden rendszernek, s így a parlamentarizmusnak is vannak hátrányai, s előbb-utóbb jelentkeznek a hibái is. Hiszen a parlamentarizmus működése embereken múlik és minthogy az emberekben mindig vannak hibák és tökéletlenségek, a parlamentarizmus érvényesülésében is mindig lesznek zökkenők. Az is kétségtelen azonban, hogy a parlamentarizmus működésében ezek a hátrányok és hibák soha annyira összetömörítve és kielevezve nem jelentkeztek, mint a legutóbbi évtizedekben; ez is volt az oka annak, hogy a nemzetek egy része kiábrándult a parlamentarizmusból. A parlamentarizmus észlelt betegségei főleg a következők: 1. a szellemi színvonal süllyedése, 2. az erkölcsi színvonal süllyedése, 3. munkaképtelenség és 4. a kormányképes többségi párt kialakulásának megnehezülése.

A parlamentarizmus válsága a választójog fokozatos kiterjesztésével kezdődött és erősödött. A választójog túlságos kiterjesztése ugyanis általában az alsóbb néposztályok és a szélsőséges pártok előretörését hozta; a számszerű többség sok helyet elnyomta az értékes és vezetésre hivatott elemeket. A parlamentbe tömegesen kerültek be olyanok, akik egyrészt magas törvényhozói hivatásuk átértésére és kellő teljesítésére képtelenek, másrészt hivatásukat csak a népszerűség megszerzésére és egyéni érdekeik kielégítésére használták fel. A tömegek kellő vezetés híján a szélsőséges irányok karjaiba szédültek; felszabadult a demagógia és a parlamentek megszűntek a komoly alkotó munka színhelyei lenni, teret adtak az üres szereplésnek, személyi vitáknak, szenzációhajhászásnak, végnélküli botrányoknak. A parlamentek tagjai visszaéltek a részükre biztosított szabadságokkal, különösen a szólásszabadsággal, a parlament rendelkezésére álló felelőtlenséggel, a mentelmi joggal. A kormányzat a pártok martaléka lett, s ezért bizonytalan irányú, folyton változó, határozott cselekvésre képtelenné vált. A panamák egymást érték.

Az ismertetett jelenségek és tünetek érlelték ki a parlamentarizmus tekintélyének aláhanyatlását. Egyes államokban lehetlenné lett a folyamatos törvényhozási munka és így a törvényhozás funkciója a kormány

kezébe csúszott át. Viszont a kormányzat bizonytalansága, a kormány gyors változásai leszállították az állam tekintélyét a társadalom előtt, de külföldön is, és így a parlamentarizmus hanyatlása a nemzet érdekeit is kockára tette.

Semmi sem ábrándíthatja ki a nemzeti közvéleményt jobban az alkotmányos élet formáiból, mint ha mind sűrűbben zavarják ezt az életet politikai botrányok; semmi sem veszélyeztetheti jobban a parlamentáris rendszer tekintélyét, mint ha mind gyakrabban lebben fel a függöny a háttérben érvényesülő tisztességtelen és erkölcstelen törekvésekről. Ki lehet mutatni, hogy a parlamentarizmus hitelének aláhanyatlása egyes külföldi államokban rendkívül előmozdította a tekintélyi kormányzat rendszereinek uralomra jutását; minthogy a nemzet választott képviselői nem mutatkoztak méltóknak a beléjük helyezett bizalomra, a detronizált parlamentarizmus helyébe új ideálokat kereső tömegek a diktatúrák karjaiba menekültek; a parlament lejárt tekintélye helyett új tekintélyt kerestek, amely a közéleti erkölcs és a nemzeti öntudat visszaállítására alkalmasabbnak látszott, amely a kormányzatnak biztos irányt és állandóságot kölcsönözhet, amely megfelelő erővel tud fellépni benn és külföldön egyaránt.

Ha megfigyeljük a parlamentarizmusnak említett betegségeit, a következőket állapíthatjuk meg: 1. a visszasságok nem minden államban jelentkeztek egyenlő mértékben; 2. a visszasságok jelentkezését a választói jog túlzott kiterjesztése rendkívül előmozdította; 3. a visszasságok elharapódzása a világháborút követő nagy lelki és gazdasági válságok idejében vált teljessé; és 4. a parlamentarizmus hanyatlása összefüggött azzal is, hogy egyes államokban a nép sorából származó kiváló vezeték megfelelő népszerűséggel övezve ragadták magukhoz az államügyek vezetését.

A parlamentarizmus válsága és bukása inkább új és olyan államokban jelentkezett, ahol a parlamentarizmusnak nem volt századokra visszamenő gyökere, és vagy elmaradt vagy csak mérsékeltben tűnt elő olyan államokban, ahol a parlamentarizmus hagyományai századokra nyúlnak vissza és ahol az országgyűlési rendszer szorosan összeforrott a nemzet gondolkozásával. Habár a választójog kiterjesztése egyes államokban már a század elején is rendkívül visszás tüneteket hozott felszínre, mégis a bajok azon nagy válságok idejében harapóztak el, amelyek az 1914–1918. évi világháború után egymást érték. A válságok áradatában nyugalomát veszített emberiség lázasan keresett új berendezési formákat. A meglévő bajokat mind a parlamentarizmus rovására írta és nem vette figyelembe, hogy a bajok bármely más rendszer mellett is jelentkeztek volna; nem vette figyelembe, hogy amikor a társadalomnak egész szervezete megbomlik, abban még egy különben jó intézmény sem tud többé megfelelni hivatásának. Hogy felelhessen meg rendes hivatásának tökéletesen a parlament, amikor az államélet eddigi rendje teljesen felborulni vagy legalább ingadozni látszik? Az új irányok felé tájékozódást rendkívül előmozdította az a körülmény is, hogy egyes államok sorsának az intézését olyan kiváló vezetők vették át, amilyenek Mussolini, Hitler, Kemál vagy Salazar.

Az említett megállapítások figyelembe vételével nem lehet kétséges, hogy a parlamentarizmus ismertett betegségei nem ennek a rendszernek szükségképpeni velejárói, nem függnék össze elválaszthatatlanul az országgyűlési rendszer lényegével, hanem csak következményei, érthető kísérő jelenségei az átélt nagy megrázkódtatásoknak, az emberi lélek hatalmas válságainak. Ebben az esetben azonban a jövő útját nem a parlamentarizmus teljes félredobásában kell keresnünk és megtalálnunk, hanem a betegségeknek a gyógyításában.

Széchenyi évében hibát követnénk el, ha gondolatainak gazdag tárházából nem merítenénk ebben a kérdésben is. A nagy és örök Széchenyi István mesterien fejti ki az alkotmányosság előnyeit az abszolutizmussal szemben a Hunniában. Szerinte a nemzeti nagyságnak, jólétnek, műveltségnek és kultúrának alapja csak a szabadság lehet. A vak szófogadás kötelékével kormányzott népeknél nagyobb az egybehangzás; a szabadon

való gondolkodás és a közdolgokba avatkozás szüntelen hullámszásban tartja az országglást. A szabadság tüze — ha túlcspongásait józanság fékezi — közlekedés és nemzeti erő által felülmúlhat mindent, amit egyesek parancsoltak és gondolattalan szolgák vittek véghez. A zabolátlan kormány által teremtett jólét és kultúra lehet fényes, de mindig rideg. Az önkény járszalagján tartón nép nem különb, mint az üvegházi növendék, akinek oldala mellől sohasem távozik a nevelő; az örökké támogatón növendékben épp úgy, mint a népben, amely helyett mindig más gondolkodik, valódi lelki súly nem fog kifejlődni soha. A szabad alkotmány milliónyi emberfőt ébreszt gondolkodásra s ez az embert a világ urává dicsőíti. A szabad nemzetek — nem tagadhatni — sokszor gyulladásba lobbmmk, de e veszedelmet gyógyíthatja a bölcsesség; a szolgaságban szenvedők aszukóráját azonban még a bölcsesség sem orvosolhatja, csak a szabadság helyreállítása. A bölcs fejedelmek idején elért'elsőbbiséget a szolganépek csakhamar elvesztik. Testi és kivált lelki szabadság nélkül igazi biztonságban egy ország sem élhet. Ebből következik, hogy a szabad alkotmány áldása a lehető legnagyobb földi jó. A szabad szerkezetű alkotmány a földkerekség minden becsületes lakosát közelebb állíthatja józan emberi törekvéseinek végcéljához.

Az emberi önzés és gonoszság minden politikai rendszer mellett megtalálja érvényesülését; míg azonban az abszolutisztikus berendezésű államok elfajulás esetében rendszerint csak forradalmak vagy államcsínyek útján tudnak átalakulni, addig a parlamentarizmus rendszere a folytonos fel-frissülés segítségével lehetővé teszi a bajok békés orvoslását és fokozatos kiküszöbölését. De különben akármilyen tökéletes legyen is a diktatúra, — amint Concha Győző oly szépen mondja — „egyet nem adhat, nevezetesen nem adhat részt a polgároknak a szuverénításban, nem adhat politikai szabadságot, ami pedig egyaránt nélkülözhetetlen úgy az állam, mint az egyén erkölcsi tökéletességéhez.“ Ez a politikai szabadság éltető levegője, nélkülözhetetlen feltétele a nemzeti életnek, nélküle előbb-utóbb elsorvad a nemzeti öntudat. A diktatúra esetleg lehet átmeneti eszköz az örvény szélére jutott állam megmentésére, de nem lehet az alkotmány állandó alapelve; ellenkezőleg, a diktatúrát csak az igazolhatja, hogy a nemzetet megerősítve minél hamarabb visszavezeti az alkotmányosság útjára.

Természetesen azonban biztosítani kell a parlamentarizmus minél tökéletesebb működését. Nem szabad engedni, hogy a parlament érdekcsoportok kicsinyes játéka, személyes hajszak színtere legyen, hogy a protekció és kijárások túltengése, indokolatlan jövedelemhalmozás, előnyös gazdasági elhelyezkedések a közvélemény bizalmatlanságát kiváltják. Az országgyűlési rendszer megtépzott tekintélyét, hanyatló hitelét helyre kell állítani, hogy a nemzet ismét szuverénitása teljességét láthassa benne.

De hogyan tudjuk visszaállítani a közvélemény bizalmát és a parlament tekintélyét? Az kétségtelen, hogy az országgyűlés tekintélyét elsősorban tagjainak értéke biztosíthatja. Törvényhozásunk hőskora az az idő volt, amikor ezelőtt egy évszázaddal az országgyűlés kiapadhatatlan forrása volt a migyar erőnek és tehetségnek, amikor Széchenyi, Deák, Kossuth, Kölcsey, Wesselényi és annyi sok szellemi óriás irányította a magyar közéletet. Természetesen nagyon nehéz meghatározni, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyeknek a törvényhozóban szükségszerűen meg kell lenniök. Ideális szempontból talán kívánatosnak látszanék, hogy a törvényhozók a faj, hazafiság, erkölcs, szellem, jellem, műveltség, szónoki készség stb. szempontjából legkiválóbb állampolgárok közül kerüljenek ki, tehát a nemzet elhivatottjai közé tartozzanak; ezt a mértéket azonban sem jogszabályba foglalni, sem gyakorlatilag keresztülvinni nem lehet. Van azonban néhány követelmény, amelyet méltán kívánhatunk meg a törvényhozás minden tagjától, ezek: az odaadás, a függetlenség, az önzetlenség és a tisztesség. Ezeket a követelményeket a passzív választójog és különösen az összeférhetetlenség

megállapításánál nehézség nélkül lehet zsinórmértékül elfogadni és könnyörtelen szigorúsággal kell végrehajtani. A választójog határainak helyes megállapítása, az összeférhetetlenség szigorú szabályozása, a mentelmi jog észszerű korlátozása és a házszabályok szigorítása e tekintetben a számbajöhető orvosszerek. Azt sem szabad felejtetni, hogy az olyan parlamentek válsága, amely parlament a nemzeti lélek szerves alkotása, természetesen máshogy orvosolható, mint az olyan parlamenteké, amelyeknek a nemzeti jellemben nincs mélyebb gyökerük; és az orvoslás természetesen csak a nemzeti lélek igényeit figyelembe véve történhetik.

A parlamentáris rendszer hátrányául tudják be annak ellenzői azt is, hogy az országgyűlés a nemzeti kormány erejét mérsékli gyakori kormányválság előidézésével és különösen koalíciós kormányzat esetében a kormányzat irányát bizonytalanná teszi. Pedig joggal hivatkoznak arra, hogy a mai válságos időkben erős kormányzatra szükség van. Az alkotmányosság és az országgyűlési rendszer szerintük korlátozólag hat a nemzeti erő kifejtésre és ebből a szempontból kívánatosabbnak tartják az alkotmányosság teljes mellőzését; mert ha van országgyűlés, azaz a nemzetnek nagy taglétszámú képviselőtestülete hatalmat gyakorol, kézenfekvő a feltevés, hogy ez a hatalom a kormányzat erejét csökkentheti.

Azonban meggyőződésünk szerint, ha a nemzet egyetemében a nemzet sorsának főkérdéseire a napi pártpolitikán felülemelkedő egységes akarat él, akkor ez az akarat a kormányzatot nem gyöngíti, de — amint fentebb látjuk — alátámasztja, annak tekintélyt és erőt ad. Alkotmányosság és tekintélyi kormányzat egymást kiegészítő rendszerek, mert a nemzeti akarat alapuló kormányzat rendelkezik a legnagyobb tekintéllyel és a legnagyobb erőfeszítésre képes; a tekintélyt azonban a nemzet vezetői nem a nyers erő alapján, hanem a nemzet bizalmából élvezik és hatalmukat csak a nemzet képviselével egyetértésben gyakorolhatják. A kormánynak a parlament részéről kivételes hatalommal való felruházása a legnagyobb fokú erő kifejtést is lehetővé teszi a kormány részére a parlamentarizmus elvének feláldozása nélkül.

Az alkotmány mellőzése átmenetileg mutathat fel sikereket, de a kormányzat erejét egymagában nem tudja tartósan biztosítani. Mert ha az ilyen kormányzat valóban rendelkezne is a nemzet jelentékeny részének vagy legalább jobbainak bizalmával és a legnagyobb önzetlenséggel és jószándékkal igyekeznék is a nemzet jobb jövőjét munkálni, működésének jogosultsága tekintetében a társadalom egyes csoportjaiban előbb-utóbb kétségek ébrednének. Maga az a körülmény, hogy a kormány az országgyűlést félretolta, s ily módon a nemzet irányító és ellenőrző hatalmát kizárta, tekintélyét benn és kinn mihamarabb aláássa; a folyton fokozódó bizalmatlanság vagy erejét fogja megbénítani, vagy hatalmának biztosítása végett az ellenvéleményt erőszakosan elnyomó rendelkezésekre kényszerül, s hovatovább kizárólag a nyers erőre támaszkodhatik. Mindkét esetben csorbul az az összhang, amely egyedül egyesítheti közös munkára a nemzet minden tényezőjét és egyedül képesítheti a nemzetet nagy erő kifejtésre. Az alkotmányosság mellőzése mindig a nemzeti élet megrázkódását jelenti, s az ebből a válságból való kibontakozás rendszerint sok idővesztéssel és erőpazarlással kapcsolatos.

Az országgyűlési rendszert természetesen nem pótolhatja a népszavazás intézménye és nem pótolhatja az országgyűlés bizalmának utólag és nagyobb időközökben való formai kikérése sem. Egyik sem ad a nemzetnek valóságos részvételt az államhatalomban és amellet a diktatúra nem is ad lehetőséget a nemzeti közmeggyőződés szabad nyilvánítására.

Az alkotmányosságnak természetesen különös jelentősége van Magyarországon, ahol a nemzet befolyása a közhatalomra a nemzettel egyidős, ahol

az országgyűlés mellőzése és az önhatalmú kormányzásra törekvés évszázadokon át annyi küzdelem oka, annyi szabadságharc kiindulópontja volt. A magyar országgyűlés szervesen nőtt ki a nemzet jogi felfogásából és a magyar nemzet története folytonos küzdelem az alkotmányosságért, amelynek kiépítésén és alkotmánybiztosítékokkal való körülbástyázásán annyi nemzedék dolgozott. Ez az alkotmányos, szabadságszerető szellem azonban sohasem ment a királyi tekintély rovására és sohasem volt gátja a magyar nemzet érvényesülésének. Sőt az országgyűlés adott erőt az idegen befolyás elleni küzdelemre, a sérelmek megszüntetésének biztosítására; csak erre az országgyűlésre támaszkodó miniszteriumok tudtak kellő súllyal fellépni a kiegyezés óta az osztrákok törekvéseivel szemben.

Hazánk alkotmányfejlődése az országgyűlési rendszerrel a legszorosabb kapcsolatban van. Nálunk az országgyűlés mellőzése vagy háttérbe szorulása mindig egyúttal alkotmányválságot, a jogfolytonosság kockáztatását jelentette. Szinte nemzetünk léte forrott össze alkotmányunkkal és az országgyűlési rendszerrel. „Minden más nemzet sokat veszíthet, ha elveszti hitét a parlament intézményében, — mondja Tisza István — mi magyarok azonban nemzeti létünket veszítjük el.“ Ezért nemzetünk legerősebb védőbástyájának látja „a magyar alkotmányos élet fenségének, becsületének megóvását, sikeres működésének biztosítását“. Pedig ha valaki, éppen Tisza jól látta a parlamenti rendszer kinövéseit (pl. obstrukció) is, de azért eszé ágában sem volt rögtön általában a parlamenti rendszer csődjét hánytorgatni s az országgyűlés alkotmányellenes megszüntetését célba venni.¹ Ellenkezőleg, az országgyűlést a nemzet legdrágább közkincsének, fennmaradásunk egyedüli biztosítékának, alkotmányunk zárkövének minősítette.²

Utóbbi időben a parlamentarizmus megtépzott tekintélyének helyreállítására külföldön, de e törekvések visszhangjaként nálunk is főleg két rendszert ajánlanak, az érdekképviseleti rendszert és a közvetett választást. Ezúttal nem kívánok e reformok vizsgálatába bocsátkozni; részletesen foglalkoztam velük az utóbbi időben közzétett tanulmányaimban.³ Csak annyit jegyzek meg, hogy amennyiben nem a nemzeti akarat érvényesülésének meghamisítására kívánják e nem is új rendszereket felhasználni, azok csak a parlamentarizmusnak válfajait teszik és így erősítik tételünk igazságát. De az is kétségtelen, hogy amennyiben a parlamentarizmus való tartalma a mai válságos időkben meg is gyöngül, legalább a formákat, a kereteket kell fenntartani, hogy azok a válságos idők múltával és a nemzeti önkormányzat megerősödésével új tartalommal telhessenek meg és a parlamentarizmus mielőbb ismét teljes erővel folytathassa örök hivatását.

EGYED ISTVÁN

¹ Kornis Gyula: A magyar politika hősei. Budapest, 1940. 359. lap.

² Küzdelem a parlamentarizmusért. Gróf Tisza István beszédei. Bpest, 1904.

³ A népképviselet védelmében (Magyar Szemle, 1939. márc.) és Közvetett választás (u. o. 1941. márc.).